

A P P E N D I C E S

Ecclesia Varsaviensis Divo Alexandro sacra,
prope quam, in domo paroeciali ad viam Księcia 21 sita, erat sedes primum Visitationis, deinde Nuntiaturae Apostolicae in Polonia

A. 1

Quae in V Conferentia Episcoporum provinciae metropolitanae Varsaviensis decreta sint

[Varsaviae, 12 - 13 I 1916]

Postquam decreto duorum imperatorum 5 XI 1915 promulgato Regnum Poloniae conditum erat, episcopi provinciae metropolitanae Varsaviensis consilia ac rationes agendi iniverunt, quibus vita religiosa, socialis, politica in eodem Regno Poloniae restauraretur ac renovaretur.

Cop. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 196 f. 1320r-1322r; in f. 1320r adnotatio: "Szelążek; Polonia; preparazione alla Costituzione".

Tria sunt facienda:

I. ^(a)-Actio fundamentalis, pure ecclesiastica, spiritualis^{-a)}. Vividius nunc prae oculis omnium fidelium ponantur summa principia religionis catholicae, ut timoris Dei influxus in actus humanos efficacissimus appareat.

Praeceptorum divinorum aestimatio summa renovetur et animos imbuat.

Fundamenta ordinis christiani socialis denuo illustrentur, officia erga proximos, praepositos, erga Ecclesiam et patriam inculcari instantissime debentur.

II. ^(a)-Formatio fractionis catholicae^{-a)}¹, quae status omnes comprehendat, cuius esset et quaestio socialis solutionem promovere conformiter cum doctrina Christi et Patriae Polonae bonum curare in fundamento religionis catholicae.

III. ^(a)-Praeparatio electionum ad Comitia Regni^{-a)}. Conamen hoc tanquam sequela programmatis fractionis catholicae considerari debet.

---

¹ Agitur de Unione Catholica, cuius principia et constitutiones elaboraverunt praeter alios sac. Sigismundus Chełmicki (cfr. ANP LVII /1, notam 425, p. 191) et sac. Antonius Szaniawski (1856-1909), Sacrae Scripturae peritus, editor et ab a. 1889 moderator commentariorum "Przegląd Katolicki". Cfr. Hospes [epus Antonius Julianus Nowowiejski], *Konferencje Episkopatu prowincji warszawskiej 1906-1918. Kartka z dziejów Kościoła polskiego* [Coetus seu Conferentiae Episcporum provinciae ecclesiasticae Varsaviensis a. 1906-1918 convocatae. Pagina ex historia Ecclesiae Polonae deprompta], Ateneum Kaplańskie, 14(1927), p. 118-119.

Observationes:

(^a-Quoad primum punctum^{-a}): Duobus modis finis actionis primae asse- qui potest: a) per generalem apparatum missionum religiosarum in Regno Poloniae, ad quod adhiberi debuissent praeprimis ordines religiosi itemque celeberrimi contionatores e clero saeculari. Missiones fierent in territorio solius Regni Poloniae. Rationes patent. Missiones hasce universales iustifi- caret necessitas sanationis spiritualis eorum millium reemigrantium, qui in Russia privati erant longo tempore sufficiente cura spirituali. In quavis dioecesi pro singulis decanatibus destinarentur saltem bini contionatores. Pro universo igitur Regno necessarii essent 300 sacerdotes missionarii. Ex ordinibus tamen religiosis in Galicia haberri poterunt tantummodo circa 60 personae, nimirum:

ex ordine missionariorum	10
ex ordine redemptoristarum	10
ex ordine dominicanorum	10
ex ordine franciscanorum	5
ex ordine reformatorum	5
ex ordine capucinorum	5
ex ordine jesuitarum	15

Periti tamen in negotio missionum sacerdotum difficultates magnas to- tius huius negotii sequentes proponunt:

a) hiemali tempore periculosissimum est tum pro contionatoribus tum pro populo fideli missiones instituere, quia teste experientia multi ex ipsis occasione missionum in graves morbos incident;

b) suspicionem provocat plebis, si in multis locis fiant missiones, easdem paratas esse contra innovationes quascumque in rebus socialibus, ad defendendos ditiores et possessores latifundiorum; suspicio haec si ab inimicis religionis spargatur, omni effectu missiones privat (experientia in Lublinensi dioecesi recentissime id probavit).

Propterea alia ratio actionis huius proponitur: inundatio veluti Regni to- tius millenis, millenis libellis ad hoc impressis, quibus illa capita religionis brevissime, lucidissime et fortiter illustrentur; libelli hi gratis populo distri- bui debuissent. Alia imprimi debet series libellorum - pro sacerdotibus, qui- bus omnino iam parati conspectus sermonum ad manus dentur. Eodem tem- pore pastores omnes fidelium, tempore adventus, seriem contionum habe- bunt de hisce capitibus religionis, ut firmetur in animabus timor Dei, chari- tas Dei et proximi, amor Ecclesiae et patriae, officia erga patriam, officia servatae pacis, principiorum christiani ordinis socialis. Actio haec - securior, utilior, efficacior. In genere tamen: actio haec ad exitum deduci debet: citis- sime, sine mora, fortissime, prudentissime. Hunc in finem vocandus est Varsaviae ad organisandam hanc actionem unus sacerdos competens, qui

sibi adlegat commilitones et totum opus dirigat et perficiat. Competens es-
set professor Nowakowski².

Quoad II. Fractio Catholica formanda post Conferentiam Episcoporum.
Constare debet non solis incolis vicorum, sed comprehendere omnes status.
Ad formandam hanc fractionem invitandi sunt: D.ni A. Parczewski³, J. Tar-
gowski⁴, princeps M. Radziwiłł⁵.

Quoad III. Praeparatio ad electiones ad comitia, theoretica, statim fa-
cienda est post creatam fractionem catholicam et cum ipsius auxilio, practi-
ca praeparatio, proxima, immediate post publicatam ordinationem electio-
num et quidem iuvando vel mutuo se adiuvantibus fractionibus, quarum
programmata non contra doctrinam Christi pugnant.

a-a) *Linea subducta signatum.*

A. 2.

Alexander Lednicki, delegatus Consilii Regentium in Russia Departimento Status Regni Poloniae

Moscuæ, 1 X 1918.

*Refert de colloquiis suis cum commissario rerum exterarum sovietico et
consulibus generalibus Germanico et Austriaco habitis aliisque actis in favo-
rem Ecclesiae Catholicae in Russia a se patratis et rogat, ut visitator aposto-
licus in Polonia statum ac condicionem Ecclesiae in Russia et omnia, quae
ibi geruntur, diligenter attendat et observet.*

Cop. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 206 f. 1110r-v.

Dans le rapport au Département d'Etat du 27 septembre j'ai mandé déjà
le danger menaçant l'Eglise Catholique dans la République Soviète, dont le
gouvernement veut entreprendre l'expropriation des églises au profit de
l'Etat. J'y ai joint le texte de ma note du 26 septembre, où je proteste énergi-

² Marcellus Venceslaus Nowakowski, cfr. ANP LVII/2, A. 2, notam 10, p. 308.

³ Alfonsus Parczewski (1849-1933), iuris peritus, historicus, homo politicus. A. 1907-1912 lega-
tus ad Diaetam Imperii Russici ("Gosudarstvennaja Duma"). Ab a. 1915 professor iuris in Universita-
te Studiorum Varsaviensi.

⁴ Iosephus Targowski, cfr. ANP LVII/2, notam 146, p. 54.

⁵ Matthias Radziwiłł, cfr. ANP LVII/2, notam 495, p. 260.

quement contre l'application aux églises catholiques du décret du gouvernement Soviète sur la séparation de l'Eglise avec l'Etat⁶.

A la conférence tenue à ce sujet avec M. K. Radek⁷, Commissaire pour les Affaires de l'Europe Centrale, j'ai obtenu la promesse que cette question sera traitée au Conseil des Commissaires Populaires, en outre M. Radek a reconnu la justesse de ma déclaration.

Je me suis entendu à ce sujet avec les consuls généraux Allemand et Autrichien, qui eux aussi dressèrent une note protestant contre l'expropriation des églises.

J'apprécie cependant qu'une question de si haute portée historique, comme le sort de l'Eglise Catholique en Russie, exige une action plus étendue, et que la défense des droits menacés de l'Eglise doit être pleinement posée sur le terrain international. L'acte de violence envers l'Eglise, devant être accompli par le gouvernement Soviète, ne blesse pas seulement les sentiments de la nation polonaise, mais constitue une offense pour tout l'univers catholique.

En vue du ci-dessus, j'estime tout indiqué de diriger l'attention de Mons. Ratti, Visiteur du Saint-Siège en Pologne, sur ce qui se passe en Russie. Les paroles énoncées sur cette question par le Saint-Siège, ne contribueraient pas seulement à affirmer la sauvegarde des églises catholiques en Russie, mais ouvriraient les yeux aux peuples des pays catholiques sur le danger que comporte le mouvement bolcheviste pour la culture religieuse.

En soulevant la question de la sauvegarde des églises catholiques en Russie, étant en grande partie des églises polonaises, la déclaration du Saint-Siège marquerait la communauté des intérêts de la Pologne et des autres pays catholiques.

/-/ A. Lednicki

A. 3.

Ministerium Cultus et Instructionis Publicae Departimento Status Regni Poloniae

Varsaviae, 19 X 1918.

Respondens ad litteras Departimenti Status, ad nominationem aepi Serafim (Leonidae Čičagov) in ordinarium orthodoxum Varsaviensem spectantes, Ministerium Cultus et Instructionis Publicae annexit opinionem suam de statuto eparchiae orthodoxae Varsaviensis, a Sancta Synodo Eccle-

⁶ Cfr. ANP LVII/2, A. 24, p. 373.

⁷ Carolus Radek, cfr. ANP LVII/2, notam 476, p. 250.

siae Orthodoxae Russicae decreto, praedictam nominationem et statutum improbat et abnuit atque indicat principia et normas, quibus in libera et sui iuris facta Polonia restitutio et nova ordinatio Ecclesiae Orthodoxae cogitari et incipi possit.

Cop. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 206 f. 1111r-1122r.

Occasione litterarum de die 30/IX N-P/1595 et 7/X N-P/1722/18 currentis anni, Ministerium Cultus censet officii sui esse proponere dubia summi momenti, quae cum quaestione adventus archiepiscopi schismatici Seraphimi⁸ iunguntur, quae etiam fortius apparuerunt post accuratam cognitionem decisionum Generalis Synodi Russiacae⁹. Organica haec statuta, quae spatia omnia vitae socialis, non tantum religiosae et ecclesiasticae tangunt, praecipue autem rem scholarem ambire volunt, quae etiam natura sua et suis sequelis potestatem et auctoritatem Civitatis Polonae labefactare videntur, facillime caussa esse possunt controversiarum et periculosarum contentionum. Certe Civitas Polona non intendit sese immiscere in res internas et internam organisationem orthodoxae religionis in Polonia, sed per quam caute tractare debet relationem eiusdem ad potestatem et organisationem, cuius centrum extra Polonię, et quidem Moscoviae, situm esset. Experientia temporum praeteritorum gravissimam dat Polonis praemonitionem.

Organisatio dioecesis Varsaviensis, statuta in Synodo Totius Russiae, admitti a Gubernio Polono non potest, delineatio enim eiusmodi statutorum ad potestates Polonas spectat. Admissio illius organisationis dirimeret a priori quaestionem subiectionis religionis orthodoxae in Polonia a praepositis ecclesiasticis orthodoxis Rossiacis, cum potestatis Polonae potius est, exclusive ipsius, dirimere summi momenti quaestionem: utrum Ecclesia orthodoxa in Polonia subiecta esse debeat alicui superiori potestati extra limites Regni. Praevideri potest fore, ut dependentia haec orthodoxae Ecclesiae in Polonia a Russiacis ecclesiasticis potestatibus per Gubernium Polonum omnino impediatur.

Gubernium Polonum curabit proximo tempore organisationem Ecclesiae orthodoxae in Polonia, fortassis ergo organisationem vel restitutionem dioecesis. Creatio dioecesis vel ideo necessaria esse videtur, quod pro necessitatibus religiosis populi orthodoxi ordinari debent clerici orthodoxi. Si in Polonia non habitasset episcopus orthodoxus, vocandi tunc essent ad officia pastorum exteri, vel cives Poloni essent educandi et ordinandi extra fines Poloniae.

---

⁸ Seraphim (Leonidas Michajlovič Čičagov), cfr. ANP LVII/2, A. 19, notam 39, p. 367. Addendum est metropolitam Seraphim 23 II 1997 ab Ecclesia Orthodoxa Russica in sanctorum numerum relatum esse.

⁹ Cfr. ANP LVII/2, A. 21 et 22, p. 370-372.

Antequam dioecesis orthodoxa in Polonię creabitur, praemitti debent quidam labores praeparatorii, nimirum:

- 1) formari debet statistica populi et cleri orthodoxi in Polonia;
  - 2) inquisitio peragenda - quaenam ecclesiae et alia tum eadicia tum bona indubiam proprietatem Ecclesiae orthodoxae constituant;
  - 3) parandum est schema organisationis Ecclesiae orthodoxae in Polonia.
- Labores hi perficiuntur statim post recepta ab occupantibus negotia religionum.

Parata in synodo Russiaca Statuta pro dioecesi orthodoxa Varsaviensi in eiusmodi principiis fixa sunt, quae a Statu independente admitti nequam valent.

Accuratum iudicium de his principiis complectuntur animadversiones, quae hisce litteris annexae sunt¹⁰.

Similiter nunc iam non potest dirimi quaestio de subiectione ecclesiarum orthodoxarum occidentalis Europae episcopo Varsaviensi. Negotium hoc ad causas internationales pertinet et via conventionum cum exteris guberniis solvi valet, non aliter.

His perpensis nominatio episcopi orthodoxi pro Polonia nunc fieri non potest. A fortiori non potest fieri per potestates extraneas, exterias, ut Synodus Orthodoxa Russiaca.

Ceterum candidatus ad officium hoc debet esse civis Polonus; insuper qualitatibus insignitus esse debet, quae opinione magistratum Polonorum ipsum dignum reddant tanto officio. Ex documentis, quae Ministerio proposita erant, nihil de episcopo Seraphimo scitur. Econtra, aliunde oriuntur gravia dubia de admittendo hoc candidato.

Ministerium ideo censet adventum venerabilis Seraphimi supervacaneum esse, propter allatas autem caussas minime optandum.

Nota: In hoc instanti mutatur phrasis ultima eatenus, ut consilium detur Domino Seraphim non veniendi Varsoviam, donec res organisandae Ecclesiae Orthodoxae in Polonia omnino declaretur.

Annexum:

Opinio Ministerii Cultus et Instructionis Publicae de statuto eparchie Varsaviensis, a Sancta Synodo Ecclesiae Orthodoxae Russicae decreto

Opinion^{a)} du Ministère des Cultes et de l'Instruction Publique sur le statut organique de l'Eparchie de Varsovie, constituée par le Concile Orthodoxe de Toute la Russie le 22 août/7 septembre 1918.

---

¹⁰ Vide infra annexum.

Le Ministère considère en général qu'il faut absolument faire connaître au Patriarche de Moscou, Tikhon¹¹, qu'un semblant Statut Organique de l'Eparchie de Varsovie, ne peut être admis dans le Royaume de Pologne, qu'à force du décret du Corps Légitif Polonais.

Le texte du Statut projeté par le Concile et présenté au Gouvernement polonais permet de prononcer l'opinion du Ministère sur ses principes les plus généraux et sur les détails de l'organisation de l'éparchie de Varsovie.

La nation polonaise vient d'entrer, après des longues années d'esclavage, dans la période de la création de sa constitution et se trouve à la veille de confirmer sa propre nationalité, - elle n'est point indifférente aux efforts de l'Eglise orthodoxe du peuple voisin russe, ayant pour but la renaissance intérieure de cette Eglise, d'autant plus, que les citoyens orthodoxes du Royaume de Pologne sont généralement de la nationalité russe et, par conséquent, les réformes de l'Eglise en Russie peuvent influencer sur les affaires du Royaume de Pologne.

Les réformes établies par le Concile de toute la Russie orthodoxe dirigent l'Eglise Orientale russe sur la voie de ses légitimes problèmes religieux, - elle lui enlève la possibilité de jouer un rôle important dans la politique de l'Etat russe.

L'idée de la nécessité de s'affranchir de l'influence de la nationalité russe dans la sphère exclusivement ecclésiastique - cette idée prononcée jusqu'à présent avec une certaine crainte par les canonistes orthodoxes russes - est en train d'être réalisée.

Ces réformes rejettent en même temps la théorie, proclamée par beaucoup de théologiens russes, celle du caractère incompréhensible de l'Eglise, qui selon eux ne peut avoir de formes extérieures sociales - et ne possède par conséquent aucun pouvoir religieux extérieur sur la terre, tenant lieu de la tête invisible de l'Eglise - du Christ lui-même. Contrairement à ces théories, rejetant en même temps le Très Saint Synode, cette néoformation mi-ecclésiastique, greffée sur le corps de l'Eglise de la main de Pierre I¹², fut créée l'Autorité ecclésiastique dans la personne du Patriarche de Moscou. Cette nouvelle direction d'idée de l'Eglise Orthodoxe russe jointe au fait de la séparation de l'Eglise et de l'Etat en Russie, donne quelque garantie que l'influence de l'Eglise Orthodoxe sur le peuple russe en Pologne, - n'aura point de tendances nationalistes, antipolonaises. L'expérience des siècles passés nous instruit cependant que la nation polonaise, réglant ses relations avec l'Eglise Orthodoxe, doit s'appuyer absolument sur des garanties excluant tous les dangers de complication nationaliste, pour défendre sa propre existence et ses droits les plus sacrés. Ces garanties justement (s'il est

¹¹ Tichon (Basilii Ivanovič Beljavin), cfr. ANP LVII/2, A. 21, notam 46, p. 370.

¹² Petrus I (1672-1725), magnus dux Moscoviae. A. 1682-1696 dominatus est una cum fratre Ioanne (Ivano) V (1666-1696), ab a. 1696 rexit solus. Victoria de Suetis reportata, quae pace Ny-stadiensi (Finnice: Ususkaupunki) coronata est, a. 1771 assumpsit titulum imperatoris Russiae.

possible de prévoir en ce moment les futures opinions de la Diète polonaise) ne s'accorderont pas avec des articles séparés du Règlement de l'Eparchie varsovienne, statué par le Concile orthodoxe de toute la Russie. - Il faudrait bien accentuer d'abord que les citoyens orthodoxes n'appartiendront pas exclusivement à la nationalité russe. S'il en était même de la sorte il ne pourrait être admis que l'Eglise orthodoxe soit absolument la partie de l'Eglise russe. L'Universalité de l'Eglise orientale céda réellement au problème territorial avec l'organisation acéphale ou bien comme on l'appelle auto-acéphale; il n'y a que quelques exceptions peu signifiantes de ce principe dans le fait de reconnaître l'autorité du Patriarche Constantinopolitain. Cette universalité disparaît d'autant plus que quelques uns des patriarches usurpent le titre de Patriarche Universel, de la sorte qu'il est impossible de définir à présent qui se trouve réellement à la tête de l'Eglise orientale. D'autre égard, pour des raisons politiques cette liaison de l'Eparchie de Varsovie avec l'Eglise Orthodoxe russe sera l'objet des discussions et des craintes sérieuses. Il faudrait donc mettre en doute toutes les conséquences émanantes de ce problème, et nommément: la dépendance canonique de l'Eparchie de Varsovie envers la Direction Supérieure de l'Eglise russe, - le devoir d'envoyer les représentants de l'Eglise Orthodoxe en Pologne pour les Conciles générales russes, - la formation du gouvernement de l'Eparchie sur les bases désignées par le Synode, - l'acquiescement du Synode pour la nomination de candidats aux sièges épiscopaux et la confirmation de l'évêque élu par le dit Synode¹³.

Toutes ces formes de la direction de l'Eglise ne peuvent être motivées par nulles raisons - elles seront en désaccord avec le type même d'Etat, qui possède la plénitude du pouvoir souverain, ensuite elles gardent en elles d'innombrables dangers de désaccords voisins sur le terrain religieux qui avait été auparavant la source d'empoisonnement de l'organisme de l'Etat polonais.

De même les écoles de l'Eglise Orthodoxe ne doivent pas être mises en dehors de la législation d'Etat. En cas opposé l'Etat polonais aura tant de systèmes scolaires qu'il contient de nations.

La décision concernant la langue à employer dans ces écoles ne paraît non plus être juste. La religion orthodoxe ne sera donc confessée en Pologne exclusivement par les russes; il n'y a pas de juste raison alors d'éduquer les enfants orthodoxes dans les tendances russes en y employant la langue russe.

On ne peut pas accepter surtout l'article touchant les biens et les églises orthodoxes. Le principe adopté par le Synode de toute la Russie, ne peut être expliqué que par l'ignorance des relations, qui dominaient en Pologne. Le Patriarche Tikhon ne sait évidemment pas, qu'en 1864 il y avait encore

---

¹³ De statu et condicione Ecclesiae Orthodoxae in II Republica et de institutione autocephaliae vide B. Kumor, *Historia Kościola* [Historia Ecclesiae], pars 8, Lublin 1995, p. 420-426.

267 paroisses et 394 églises uniates, 227.859 catholiques-uniates, environs 200 prêtres; les biens de l'église uniate parvenaient à une telle étendue que les seuls fonds de terre donnaient un revenu de 21.362 roubles par an.

En 1875 toutes ces églises ont été changées en églises orthodoxes; le peuple a été annuméré à l'église orthodoxe russe; les fonds de terre ont été rendus au Clergé orthodoxe; mais en 1905 trois cent mille d'anciens uniates ont embrassé le rite latin, et à présent cette population exige la restitution de ses églises et des terres paroissiales. De la même manière on a supprimé plusieurs églises latines en les changeant en églises orthodoxes; de cela émerge la question de la réparation de toute cette injustice et de la satisfaction au besoin religieux des catholiques, et par conséquent de la restitution des églises et des fonds de terres enlevés. Cette question doit être discutée par le gouvernement polonais et décidée conformément à la justice. Et cette même justice mènera à la conclusion qu'on devrait rendre à l'Eglise Orthodoxe tout ce qui est sa juste propriété, fondée sur les titres légaux non seulement juridiques.

La question de la cathédrale sur la Place de Saxe à Varsovie doit être traitée tout à fait à part. Bien que pour la construction de cette église aient été employés les fonds de l'Etat russe ou des fonds privés, il faut bien constater que ladite église n'a pas été bâtie pour les besoins de la population orthodoxe à Varsovie. La cathédrale sur la Place de Saxe près de l'ancienne résidence des rois de Pologne devait accomplir une certaine idée dans un but présumé. Elle devait être le symbole de la victoire définitive de l'Etat russe sur la Pologne; elle devait être l'apposition du sceau sur l'œuvre de la destruction de toute existence indépendante de l'Etat polonais, et en même temps la prédiction de la submersion totale de la nation polonaise avec sa catholicité dans cet espace immense et illimité de l'Empire russe dont la couronne fut alors l'Eglise Orthodoxe.

Il est bien difficile de juger d'avance si le peuple polonais voudra tolérer et garder dans le cœur de sa capitale ce symbole de la servitude, s'il consentira de reconnaître à l'archevêché orthodoxe de Varsovie le droit de la propriété de la cathédrale. En tout cas l'importance de cette question délicate a été comprise par l'évêque orthodoxe Séraphime, qui dans sa lettre, adressée au Conseil de Régence, remise le 19 Septembre 1918 à son Représentant à Moscou, Mr. Lednicki, déclara que l'Eglise Orthodoxe n'aura aucune prétention à ce temple¹⁴.

La règle enfin, exprimée par le Synode de toute la Russie dans le Statut du diocèse de Varsovie, que les droits reconnus dans le Royaume de Pologne aux autres cultes chrétiens seront aussi communiqués à l'Eglise orthodoxe, ne peut être maintenue, du moins à cause de cette raison, que les principes les plus essentiels même de divers cultes chrétiens sont différents, et par

---

¹⁴ Eodem anno ecclesia cathedralis orthodoxa, Varsaviae in Platea Saxonica (Plac Saski) sita, deleta est.

conséquent ce qui est convenable à une confession ne peut être appliqué à une autre. Par exemple, les règles légales concernantes les ministres des cultes évangéliques, qui nient le Sacrement de l'ordre, ne peuvent pas être appliquées aux cultes, qui admettent ce Sacrement. D'autre part certaines fêtes publiques de l'Etat doivent être liées aux cérémonies religieuses, comme par exemple le couronnement du roi, ces fêtes ne peuvent être accomplies qu'après les règles d'une seule religion catholique et non pas de toutes les religions.

Pour des motifs allégués on peut dire d'avance que le Statut mentionné ne pourra point servir de base pour l'organisation de l'évêché de Varsovie.

a) *In margine adnotatio manu Achiliis Ratti scripta: "Mons. Szelążek 25 X 1918".*

A. 4.

**Ignatius Dubowski, epus Luceoriensis-Zytomeriensis
Alexandro Kakowski, aepo Varsaviensi**

Kioviae, 6 XI 1918.

Certiorem reddit aepum Varsaviensem de moderatoribus Ucrainae postulantibus, ut Sedes Apostolica eis rite notam faciat nominationem epi Petri Mańkowskiego ad munus ordinarii dioecesis Camenecensis, ea enim sola condicione auctoritates Ucrainae permissuras esse affirmat, ut noviter nominatus episcopus regimen dioecesis suaе ingrediatur. Rogat, ut de hoc negotio visitatorem apostolicum Achillem Ratti faciat certiorem, quo ipse etiam hoc in negotio expediendo intercedat.

Autogr.: AV, Arch.Nunz.Vars. 192 f. 640r.

Celsissime Domine!

Dziś^{a)} byłem u p. Ministra Spraw Duchownych, który mi powiedział, że jeśli Stolica Apostolska nie zawiadomi Rządu Ukraińskiego o nominacji bpa Mańkowskiego¹⁵, to ten rząd nie dopuści go nigdy do rzadów diecezją kamieńską. Tak więc najuprzejmiej upraszczam Was, Celsissime Domine, zawiadomić J. E. Mons. Ratti, aby on coś w tej sprawie zrobił. Myślę, że zupełnie dla Rządu Ukraińskiego będzie wystarczającym, jeśli Mons. Ratti sam od siebie zawiadomi o nominacji biskupa Mańkowskiego.

15 Vide N. 262.

Za Waszą dobroć i serce Wasze, Celsissime Domine, dla mnie serdecznie dziękuję.

Z najgłębszą czcią i miłością cauję Wasze ręce i proszę o modlitwę. Uniżony i wdzięczny sługa

† Ignacy Dubowski biskup¹⁶

^{a)} *In margine adnotatio: "Allegato al N° 281". Quod tamen scriptum litteris visitatoris apostolici Achillis Ratti ad administrum cultus Reipublicae Ucrainae datis non est annexum.*

A. 5.

Legatio Germanica Varsaviae Ministerio Rerum Exterarum Reipublicae Polonae

Varsaviae, 28 XI 1918.

Nuntiant opportuna consilia esse capta, ut visitatori apostolico Achilli Ratti et ordinario Podlachiensi Henrico Przeździecki, et personis ipsos comitantibus, permetterentur itinera, cum muneribus ipsorum ecclesiasticis coniuncta, in regiones, in quibus exercitus Germanici adhuc stationes habeant, praeter alia in oppida Sejny, Caunam, Vilnam facienda.

Cop. (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 206 f. 141r (N.prot. 2666).

Verbalnote

Die Deutsche Gesandtschaft beeckt sich, dem Ministerium des Auswärtigen auf die Verbalnoten vom 27. dieses Monats (P. N° 2551/18 und P. N° 2552/18) mitzuteilen, dass sie die erforderlichen Schritte zur Reise Seiner Excellenz Mons. Achille Ratti, der sich in Begleitung des Bischofs Stanislas Gall und eines Bediensteten in kirchlichen Angelegenheiten nach Sejny^{a)}, Kowno und Wilna begibt, sowie zur Reise des römisch-katholischen Bischofs von Podlachie[n] und von Janów Mons. Henri Przeździecki, der sich in Begleitung von drei Priestern und einem Bediensteten auf seinen Posten begibt, eingeleitet hat¹⁷.

^{a)} In textu: Sejno

¹⁶ Ignatius Dub-Dubowski, cfr. ANP LVII/1, notam 260, p. 125.

¹⁷ Cfr. ANP LVII/2, N. 130, 143, A. 20 et 33.

A. 6.

Augustinus Łosiński, epus Kielcensis: relatio de actione sociali catholica

[Varsaviae, 11 - 12 XII 1918].

In hac relatione, quam in primo sollemni Coetu seu Conferentia Episcoporum Polonorum protulit, epus Kielcensis refert de normis et principiis, quibus actio catholica socialis in Polonia niti et fulciri debet, et praebet aliqua consilia practica sacerdotibus, qui in actionem catholicam socialem incumbunt.

Cop. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 198 f. 288r-295r.

O działalności społeczno - katolickiej

Na wstępie zaznaczam, 1) że nie podaję opisu zasad, jakich się trzymają rozmaite związki społeczne w Polsce w dobie obecnej; 2) że mam na uwadze tylko działalność społeczną w diecezji Kieleckiej...

Patrzymy na smutne zjawisko w społeczeństwie Polskim. Naród idzie dość żwawym krokiem w kierunku zaspakajania swych potrzeb i leczenia chorób społecznych przez coraz liczniej zawiązywane zrzeszenia. Kierownicy jednak owych zrzeszeń usiłują prowadzić je do osiągnięcia wyłącznie korzyści ziemskich, lekceważąc zasady religijne i moralne zarówno w Związkach zawodowych, jak kulturalno-oświatowych. "Ogólnym celem pracy społecznej winien być rozwój sił twórczych narodu, wzmacnienie dobrobytu narodowego i budowa kultury narodowej" - to hasło wypowiadane przez Dr. K. Ilskiego¹⁸ na Zjeździe społecznym pow. Warszawskiego (25.X.r.b.), głosi z małymi zmianami niemal każde Stowarzyszenie.

Stało się to nie tylko z powodu ogólnej obojętności i nieznajomości religijnej, lecz w wielkiej mierze dla braku wykształcenia społecznego kapłanów, którzy od razu nie spostrzegli niebezpieczeństwa grożącego Kościowi i nie umieli mu zapobiec. Nadto, księża, biorący się do pracy społecznej, powodowani względami ludzkimi, chcąc uchodzić za "umysły o rozległych poglądach", tolerowali w Związkach szeroki liberalizm; bojąc się zaś nazwy "cięsnich fanatyków" zasady katolickie lekceważyli. Wreszcie, niektórzy kapłani zbytnio się oddawali sprawom ziemskim i tracili z oczu zasadę, iż dia-

¹⁸ Conradus Ilski (1885-1963), membrum Consilii Civici urbis Varsaviae, consiliarius et scabinius municipii urbis. A. 1919-1921 secretarius et consiliarius in rebus mercaturaue legationis Gubernii Poloni in Siberia, deinde vices gerens supremi commissarii Reipublicae Polonae in Charbin et Čita. A. 1922 vicepraefectus urbis Varsaviae et legatus ad Diaetam ex Unione Populari Nationali designatus.

łalnością Zrzeszem oni mają tak kierować, tak na nią wpływać, by zrzeszeni nie zapominali w pracy społecznej o celu wiecznym życia ludzkiego.

Skutki takiej działalności fatalne dla katolickiego życia polskiego stwierdziły słuszność spostrzeżenia Pachtlera¹⁹, który w myśl zasad PP. Leona XIII i Piusa X twierdził, że "zgubne jest wszelkie Stowarzyszenie, w którym nie panuje duch chrześcijański, w którym na miejscu zasad chrześcijańskich stawiane są zasady czysto materialistyczne".

Dla zapewnienia wpływu Kościoła na sprawy społeczne w kraju, duchowieństwo musi wziąć udział. Słusznie Biskup socjalny Ketteler mówił: "Kler przede wszystkim powinien zrozumieć ducha czasu i nie tylko przy pomocy zwykłych środków na dawnej utartej już drodze, lecz używając także wszelkich możliwych środków, na wszelkich możliwych drogach, jakie ukażą się nam słuszne, sprawiedliwe i dozwolone, powinien bronić świętej sprawy Boga"... Znany społecznik dr.Wł. Czerkawski²⁰ bardziej programowo mówi: "Gdy dzisiaj nami miota w tą i ową stronę egoizm mas i posiadaczy, trzeba nam wystąpić w imię chrześcijańskiej etyki w obronie rzeczywistych interesów ogółu. W pierwszej linii powołane jest do tego duchowieństwo, które stykając się bezpośrednio ze wszystkimi klasami społeczeństwa, samo osobicie nie zainteresowane, wszędzie z mocą swego urzędu uprawnione do rady, krytyki i żądań zmiany, może i powinno stanowić ten czynnik, który prowadzi pominiętych i pokrzywdzonych do zdobycia należnych praw, i skłania uprzywilejowanych i wyposażonych do ofiar z osobistych korzyści na rzecz ogółu i wyższych idei"...

W działalności społecznej kapłani nie powinni tracić z przed oczu zasadniczych praw, jakby dogmatów życia społecznego.

I. Jak z reguły wszelkich ruchów i prac Kościoła, tak i społecznej działalności katolickiej zasadniczym prawem jest zdobycie wieczności szczęśliwej, t.j. zbawienia duszy. To prawo

1) stawia pracę społeczną dla księży w szeregu zadam i obowiązków pasterskich;

2) wskazuje kierunek pracy w rozmaitych Stowarzyszeniach, Tym kierunkiem jest Dekalog, zapewniający zrzeszonym uszczodzenie religijne (zasad katolickich) i dobre obyczaje, jak tego żądał Leon XIII (enc. "Rerum novarum"): "Jasnym i oczywistym jest, że za najważniejszą sprawę trzeba uważać wzrost pobożności i dobrych obyczajów; ten" wzgląd przed wszystkimi innymi przejawiać się powinien w całym urządzeniu Stowarzyszen..." On zniesie egoizm klasowy, nienawiść i walkę klasową oraz międzywarstwową, demagogię, - natomiast rozbudzi ducha miłości chrześcijańskiej w stosunkach przełożonych i podwładnych, chlebodawców i pracowników, wsi i dworu.

¹⁹ Georgius Michael Pachtler (1825-1889), Societatis Iesu sodalis, paedagogus et scriptor.

²⁰ Vladimirus Czerkawski (1868-1913), rerum oeconomicarum peritus et doctrinae rationalis studiosus, professor, studiosus motuum socialium christianorum.

3) Prawo powyższe utrzymuje w równowadze żądze człowieka w stosunku do korzyści doczesnych, jakie stowarzyszeni Związku osiągnąć zamierzą. Rzeczą oczywista, że niepodobna zapoznawać materialnej strony potrzeb zrzeszonych. "Stowarzyszenie musi dać konkretne i realne korzyści" doczesne, odpowiednio do swego celu. Inaczej nie będzie miało członków. Jednak Stowarzyszenie wcześniej czy później zejdzie na manowce i zmarnieje, jeżeli jednostronne zajmie się załatwianiem spraw materialnych w zagadnieniach np. reformy rolnej, mającej na celu podniesienie ogólnej produkcji (wytwórzania dóbr) krajowej i zarazem rozwój dobrobytu klasy małorolnej i bezrolnej; prawodawstwa socjalnego, zapewniającego robotnikowi ochronę sprawiedliwą, a jednocześnie pomnażającego jego wartość twórczą; rozwoju samorządu demokratycznego; wykształcenia zawodowego; szkolnictwa, itd. itd... Kwestie te są wprawdzie w dobie obecnej pałace, lecz mają na celu zaspokojenie doczesnych korzyści ludzkich. A "stokroć jest potrzebniejsze od spraw zawodowych i ekonomicznych - podniesienie stanu dusz... Bez pierwiastka religijnego katolickiego najzbawieńniejsze rady, programy, prawa i ustawy rozbijać się będą o nieujarzmione namiętności, a zwłaszcza o niepohamowaną samowolę i zbytnią żądzę używania", jak to widzieć się daje w zrzeszeniach niekatolickich.

Chrystus Pan powiedział: "Szukajcie na pierwszym miejscu królestwa Bożego i sprawiedliwości Jego, a to wszystko będzie wam przydane" (Mt 6,3). Te słowa Zbawiciela nie powinny w kierownikach społecznej akcji katolickiej osłabiać działalności i energicznego starania się o polepszenie bytu materialnego, podniesienia poziomu kulturalnego, wykształcenia zawodowego w zrzeszonych, - lecz te słowa wskazują główną sprężynę, mającą poruszać wszelką działalnością przy zabezpieczeniu panowania zasad Chrystusowych we wszystkich objawach życia ludzkiego, a tym samym i w zagadnieniach społecznych. Te zasady rzucają światło Boże na rozmaite kierunki życia doczesnego. Nie przeceniając jego wartości, oczyszczając z przymieszk złych namiętności, a zarazem nadając mu moc życiową, pożytek, - zachowuje mu jego wpływ właściwy i znaczenie, zabezpiecza społeczny ład i porządek... Tym sposobem także zasada demokratyzacji (zrównania klas społecznych) w Stowarzyszeniach, a przez nie w społeczeństwie nie wybuja niezdrowo, nie przerodzi się w skrajne socjalistyczne lub demagogiczne żądania, lecz utrzyma się w granicach sprawiedliwości.

4) Z doświadczenia przekonałem się, że Związki katolickie nie powinny się łączyć z Zrzeszeniami pokrewnymi, nie trzymającymi się zasad chrześcijańskich. Te ostatnie, mając na względzie wyłącznie cele poziome w niedługim czasie wypaczają Związki katolickie. To też słusznie zauważa ks. Kuznowicz²¹, że nie należy "zapraszać do pracy, ani wiązać się w pracy z osobi-

---

²¹ Mieciuslaus Iosephus Kuznowicz (1874-1945), Societatis Iesu sodalis, paedagogus, actionis socialistis promotor. A. 1906 condidit Unionem Polonam Iuvenum Opificum Catholicorum Cracoviae, et a.

stościami, które nie dają rękojmi, że będą prowadzić Stowarzyszenia po katolicku, - choćby to były osobistości wpływowe, znane ze swych uczuć i działalności, ale tylko tak zwanych "czysto narodowych". Kapłani też nie powinni należeć do Związków niekatolickich, by swoją w nich obecnością nie dawać do myślenia, że organizacja ich zgodna z duchem i zamiarami Kościoła. Co więcej, działalność katolicka zwykle wzbudza nienawiść i przeciwdziałanie w obozach Kościołowi wrogich, lub co najmniej obojętnych dla zasad religijnych. Folgowanie ich działalności, a tym bardziej współpraca z nimi, nadaje ich działalności i propagandzie wpływ na wiejską i robotniczą masę nieświadomioną.

Zadawałem sobie pytanie, - czy księża i katolicy świeccy, wchodząc do zrzeszemu dla religii nieprzychylnych lub obojętnych, nie potrafią ich naprawić i uzdrowić? - Praktyka dawała ustawicznie odpowiedź, że nie potrafią. Miałem przykład na Zaraniarzach²²; miałem dowód na Zjednoczeniu ludowym w Królestwie, na Stronnictwie ludowym galicyjskim i in. Dlaczego tak się dzieje? Bo zrzeszenia owe mają wyrobiony program i niezmienny cel, jasno wytknięty: o rozwój partii im chodzi, a nie o podniesienie moralne i materialne ludu i kraju. A że usiłują werbować członków z pośród ludu wierzącego, chętnie przyjmują kapłanów i katolickich członków, by posługiwać się nimi jako parawanem do pociągnięcia tłumu do siebie. To jest ich taktyka, a nie chcę szczerza uchrześcijanienia swego zespołu. Nie ma też nadziei, by dopuścili przewagę członków katolickich w swym zrzeszeniu. Owszem, tych członków podstępnie trzymają z dala od istotnej swej roboty: ich zbywają ogólnikami obłudnymi, dla siebie zachowują sekrety istotnego kierunku swych dążeń i zamierzeń.

II. Drugim zasadniczym prawem ogólnym społecznej działalności katolickiej w Polsce jest prowadzenie jej w duchu narodowym.

Katolickie związki społeczne, prócz odrodzenia religijnego, muszą wyrabiać w członkach swych nie tylko chęć do pracy i wytrwanie w niej, szacunek własnej godności osobistej kształcąc ich, uszlachetniając, lecz zarówno miłość, przywiązywanie i ofiarność dla swego kraju, Ojczyzny... Członkowie związków katolickich są dzieciem Polskiej ziemi. Jej życie wszechstronne (państwowe, oświatowe, ekonomiczne itd.) musi ich obchodzić gorąco. A przecież dużo dziś włościan i robotników, którzy nie rozumieją, co to jest Ojczyzna Polska. Boją się Polski, są dla niej niechętni, - natomiast powolni nieraz dla hasła "międzynarodówki". Inteligencja i klasy wyższe chorują na sobkow-

1910 institut Unionem Catholicam Iuvenum Opificum, simulque expugnabat alcoholismum et fumum tabaci inter iuvenes Polonus diffusum.

²² Haec denominatio derivatur a nomine commentariorum popularium "Zaranie", qui a. 1907-1915 Varsaviae publicabantur moderatore Maximiliano Malinowski (1860-1948), adiuvantibus praeter alios Thoma Nocznicki (1862-1944) et Irene Kosmowska (1879-1945). Cooperatores eiusmodi commentariorum elevationem oeconomicam et culturalem rusticorum sibi proponebant. Pars eorum deinde condidit Factionem Popularem, quae a. 1915 Factionem Popularem "Wyzwolenie" appellatam ingressa est.

stwo; brak im ducha obywatelskiego i poczucia obowiązków społecznych narodowych. Jakkolwiek przeto będzie Związek, - zadaniem jego musi być wykowanie członków na zasadach katolickich w znajomości, miłości swej Ojczyzny, z ofiarnym dla niej poświęceniem grosza swego i swej osoby (tj. czasu, zdolności, pracy, zdrowia, życia). Muszą się stać nie z hasłem i imienia, lecz czynami - obywatełami i slugami Polski. A "służyć Polsce, to służyć poważnemu szczęściu, to pomnażać i utrzymywać sprawiedliwość, to służyć ludzkości" - powiedział trafnie jeden z głośnych naszych pisarzy.

Charakter narodowy w Stowarzyszeniach da się rozbudzać skutecznie przez obchody religijne i świeckie, przez pisma, broszury, odczyty, pogadanki, zwiedzanie kraju itp...

III. Trzecie prawo zasadnicze katolickiej działalności społecznej wypowiedział Pap. Leon XIII w encyklice "Graves de communi": "Prawo natury i prawo Ewangelii są same przez się wyższe nad wszelkie urządzenia człowiecze; z koniecznością przez to są też niezależne od jakiegokolwiek formy rządu państwowego; mogą się jednak pogodzić z każdą poszczególną, byleby ta nie wykraczała przeciwko uczciwości i sprawiedliwości. Są więc one i pozostają niezależnymi od wszelkich stronnictw i od wszelkich zmienności wypadków, tak iż w każdej ostatecznie formie państowej obywatele mogą i powinni trzymać się tych przepisów, które im nakazują miłować Boga nade wszystko, bliźniego zaś jako siebie samego...".

Z zasady przeto ogólnej katolickie zrzeszenia społeczne nie powinny bawić się w politykę. Politykę uprawiać są powołane partie polityczne.

W Poznańskiem praca społeczna idzie w kierunku katolickim i apolitycznym. Natomiast w Galicji i Królestwie ma zabarwienie polityczne; względem religii wroga, lub bezbarwna.

II.

Katolicką działalność społeczną za rządów rosyjskich usiłowało prowadzić przez "Związek Katolicki"²³. Nie miał on jednak siły żywotnej w sobie, przede wszystkim dla tego, że w swej organizacji nie odpowiadał duchowi czasu i społeczeństwa. Różne warstwy społeczne o rozmaitych potrzebach swoich kulturalno-oświatowych, zawodowych, gospodarczych - miały się zgromadzać na wspólne zebrania. Wobec rozbieżności potrzeb i poziomu wykształcenia zrzeszonych ani porozumienia się wspólnego, ani jedności być nie mogło. Związek nie interesował, - i wkrótce zamarł...

Zważając na warunki obecne, uważam za niezbędne tworzenie osobnych organizacji dla różnorodnych warstw i potrzeb społecznych: osobną dla inteligencji, osobną dla robotników, osobną dla ludu wiejskiego, osobną dla młodzieży uczącej się w szkołach, oraz dla młodzieży miejskiej i wiejskiej, itd.

---

²³ Cfr. supra A. 1.

Niektóre Stowarzyszenia zawiązane są już dawniej, jak np. Stowarzyszenie Robotników chrześcijańskich, rozmaite Zrzeszenia kobiece, itp. W czasie obecnym wskazane jest zająć się gorliwie rozwojem Związków młodzieży miejskiej i wiejskiej, oraz katolickim Związkiem ludowym, - w celu ochrony młodzieży i ludu od socjalistycznej propagandy. Z chwilą połączenia się stronników ludowych: "Stronnictwa Ludowego" Galicyjskiego, "Zjednoczenia Ludowego" i "Polskiego Stronnictwa Ludowego" w Królestwie, - ten zlepek, jak na dziś, stanowi poważną siłę. Gdybyśmy potrafili rozpowszechnić szeroko "Polski Związek Ludu Katolickiego", wtedy zwycięstwo nasze pewne.

Uwaga 1. Odnośnie do Pol. Zw. Ludu Katol. muszę zaznaczyć, że, moim zdaniem, należy mu pozwolić brać pewny udział w polityce krajowej, - dla tego, że Stronnictwa ludowe niekatolickie w Galicji i w Królestwie politykę uprawiają. Miałyby przeto przewagę w sprawach lud całym obchodzących. Lud też katolicki czułby się upośledzonym, i mógłby zrazić się do Związku, który mu nie zabezpiecza tyle praw w kraju, co Związki niekatolickie. Uległy łatwo ponętnej propagandzie tych Związków. Z tego zapewne powodu Związek Ludowo-katolicki w Galicji ma charakter nie tylko kulturalno-oświatowy, lecz i polityczny. Wypada to samo uczynić u nas. Rzeczą Patrona 1. Kierowników Związku będzie czuwać, by zrzeszeni zanadto się nie rozmawiali, lecz zachowali miarę sprawiedliwą.

2. Młodzież szkolną najpozytyczniej łączyć w Koła Sodalicii Mariańskiej.
 3. Do zorganizowania młodzieży katolickie pozaszkolnej można użyć sposobu następującego: Sekretarz generalny Związku wyjeżdża na niedzielę lub na święto do dekanatu, coraz innego; tam w oznaczonej parafii w obecności przynajmniej dwóch księży parafialnych zakłada Koło młodzieży miejscowości; kapłani zaś obecni zostają zobowiązani założyć Koła w parafiach dekanatu w ciągu mniej więcej miesiąca. W przeciągu kilku miesięcy młodzież może być zorganizowana w diecezji. Biskup daje księżom Dziekanom i Proboszczom polecenie, by gorliwie poparli sprawę...

Ponieważ duszą i sprężyną działalności społecznej w diecezji są księża, przeto za rzecz konieczną uważałem założyć Związek kapelanów poświęcających się pracy społecznej. Ten Związek, obejmując całokształt działalności społecznej, będzie jej ośrodkiem, rodzajem Sekretariatu Generalnego w diecezji, łączącego w jedno różnorodne Zrzeszenia. Wspomniany Związek kapelanów nosi nazwę "Praca"...²⁴

Jeżeli wszystkie diecezje w celu zespolenia katolickiej pracy społecznej, - co jest pożądaniem i wskazanem, - zechcą połączyć się w jedno, wypadnie utworzyć kierowniczy Komitet wspólny, albo Polską Radę Katolicką, czy też Generalny Sekretariat chrześcijańsko-społeczny, złożony z przedstawicieli

²⁴ Fusius de hac re vide J. Kuśmierz, *Działalność administracyjna biskupa kieleckiego Augusta Łosińskiego (1910-1937)*, w: *Księga Jubileuszu Stulecia Diecezji Kieleckiej (1883-1983)*, [Actio administrativa epi Kielcensis Augustini Łosiński (1910-1937), in: Liber Iubilaris in centesimum anniversarium dioecesis Kielcensis (1883-1983)], Kielce 1986, p. 53-54.

diecezji poszczególnych, z siedzibą w Warszawie, któryby za wiedzą i zgodą Biskupów kierował całą katolicką działalnością społeczną, popierał, podtrzymywał, zespalał różnorodne Związki w jedność akcji, i pozostawał w stosunkach ze sferami rządowymi w celu ułatwiania działalności Związków, ich powstawania i obrony...

^(a) † Augustyn Łosiński Epus^(a)

^{a-a)} *Manu Achillis Ratti adscriptum.*

A. 7.

Augustinus Łosiński, epus Kielcensis ad clerum dioecesis Kielcensis

Kielce, 29 XII 1918.

Committit clero suo, ut faveat Unioni Polonae, et edocet sacerdotes, quomodo in contentione comitiali seu electoralni ante suffragia ad Diaetam Ferendis Legibus reddenda se gerere debeant.

Cop., versio ex lingua Polonica (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 206 f. 382r-383v.

Al Venerabile Clero della diocesi di Kielce

L'Unione Polacca del popolo cattolico intende di elevare il popolo della campagna sotto il rispetto religioso civile e culturale. La politica non vi ha che una parte secondaria. I Venerabili Sacerdoti devono promuovere questa Unione per allontanare il popolo, massime i propri parrocchiani, dall'iscriversi nelle società socialista-popolari²⁵. Non bisogna irritarsi se per ora i contadini si mostrano renitenti. Sono sotto l'apprensione della "pańszczyzna" (prestazione forzata e gratuita d'opera ai signori) che i popolari ed ebrei hanno diffuso tra loro; non hanno troppa fiducia nel Clero per abusi nella riscossione dei "iura stolae" che si sono verificati qua e la, e che i popolari hanno generalizzato per aizzare il popolo contro i preti.

Che i Venerabili Sacerdoti si adoperino prudentemente a istituire sezioni dell'Unione, anche cominciando da pochi iscritti. Il lavoro stesso e l'applicazione del programma alla vita convincerà da sé che il clero, ossia l'Unione,

²⁵ Cfr. N. 470.

ha esclusivamente per fine il bene della popolazione e che i sacerdoti che la istituiscono non sono in lega colle fattorie a danno dei contadini.

Ora che i pensieri di tutti sono volti all'elezione della Dieta, e che i sacerdoti devono adoperarsi affinché si compiano secondo i principi cattolici, i sacerdoti possono sospendere un poco la fondazione di sezioni, per ripigliare fervorosamente il lavoro quando le elezioni saranno passate. Sarà un momento opportunissimo quello dopo le elezioni, perché queste avranno servito a raggruppare il popolo secondo certi principi e parole d'ordine. In seguito sarà necessario che gli eletti abbiano incarichi, istruzioni, indirizzi; e ciò sarà soprattutto opera delle associazioni e quindi anche della nostra Unione.

Sono indette le elezioni per la Dieta, tanto aspettate, che dovranno essere espressione della volontà della nazione, dare le leggi e la stabilità allo Stato. Per quanto esse possano essere difficoltà in varie maniere da partiti e da circoli dirigenti dannosi alla nazione, non per questo i preti possono restare in disparte. Devono anzi prenderci una parte attiva. E' un dovere non solo civile, ma anche religioso, perché quali saranno i deputati, tali anche le leggi e i diritti per la Chiesa e la vita cattolica. Per ottenere unità di azione i Venerabili Sacerdoti si attengano alle seguenti norme:

I. L'azione elettorale in generale si divide in due gruppi; il 1° è formato dal blocco nazionale, nel quale entrano i partiti che stanno sulla base dei principi nazionali; il 2° è formato dal blocco socialistico, al quale (oltre gli Ebrei) sono aderenti i "popolari" (Partito Polacco Popolare). I preti perciò coordinino la propria azione a quella del Comitato del blocco nazionale, per fare una lista comune; non entrino in contatto col blocco socialista e "popolare". Se si affacciano altre liste nazionali, per esempio la Lega Nazionale degli Operai (che intende votare a parte propri candidati operai), i preti non si accostino, ma rimangano presso il blocco nazionale, avvertendone i parrocchiani, perché la disposizione di voti sarebbe nociva alla causa nazionale e a pro degli avversari.

II. Se gli avversari metteranno nomi di preti sulle loro liste, si protesti pubblicamente.

III. D'intesa coi Comitati Elettorali i sacerdoti indefessamente illuminino ed eccitino i parrocchiani ad accorrere alle urne per i candidati nazionali e per il ristabilimento di una Polonia grande, disciplinata, credente. Ciò potranno fare non solo personalmente, ma valendosi dell'opera di persone sicure d'ambo i sessi.

IV. Conforme al Codice di Diritto Canonico (can. 139 § 4) nessun prete accetti candidatura senza il consenso del Vescovo.

V. Il pulpito non è luogo appropriato per l'agitazione politica. Dal pulpito solo si ricordi il dovere di votare; pecca chi non vota cooperando al trionfo d'una lista dannosa alla Chiesa e alla Nazione. Inoltre il sacerdote può dire

dal pulpito per qual lista conviene votare, come offerente guarentigia per il rispetto alla fede nella nazione.

VI. Nelle prediche e conversazioni i Venerabili Sacerdoti espongano con calma le ragioni della dannosità del saocialismo per la Chiesa e il popolo; confutino gli errori, respingano le calunnie; ma si astengano da sarcasmi e da tutto che offenda la carità e l'onore personale; insomma ci sia una vera e sentita carità del prossimo. Se il sacerdote dovrà soffrire combattendo il socialismo per dovere pastorale, ne avrà merito in faccia a Dio e al popolo. Se soffrirà per propria intemperanza di parola, nessuno lo compiangerà.

VII. Non s'irritino del grido "abbasso i preti" e non si spaventino; mettano in guardia contro i programmi socialisti e popolari, che molto promettono, ma appena avranno il potere abbandoneranno il popolo ai giudei e al governo socialisticco.

VIII. Esortino alla concordia, perché i parrocchiani non ascoltino gl'inviti alle violenze.

IX. Per ottenere da Dio la concordia e l'ordine nella nazione e il buon esito delle elezioni, si faranno funzioni (Confessioni e Comunioni, Messe con esposizione e predica di circostanza e preghiere varie).

X. Nel giorno delle elezioni in campagna la Messa non più tardi delle 7; in città in maniera da dar maggior comodo agli elettori.

Agostino Łosiński

A. 8.

Exhortatio ad Polonos Consilii Centralis Confoederationis Catholicae Nationalis

Kielce, [XII 1918].

Ante suffragia ad eligendam Diaetam constituenda rei publicae ferenda omnes factiones "nationales" et catholicas ad unitatem adhortantur.

Cop., versio ex lingua Polonica (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 206 f. 384r-385v.

In nome di Dio.

Il bene della Repubblica è il primo nostro diritto!

Fratelli Polacchi!

Cadono i troni. I nostri oppressori giacciono, atterrati, nella polvere.

La Polonia risorge, torna a formare un corpo, e noi, in questo momento di miracolo e di adempimento dei giudizi di Dio, noi che facciamo?

Ci avventiamo coi denti al potere, come cani ad un osso, ora che l'occupante, nostro padrone di ieri, se n'è andato!

Abbiamo forse perduto l'onore?

Forse che persino ora, che il tetto ci brucia sopra il capo, staremo a far contese invece di salvarci?

O staremo continuamente ad aspettare che venga la "governante", l'Intesa, a frenarci e a metterci d'accordo come bambini indisciplinati?

Tutto il mondo guarda a noi! Quale documento daremo noi di noi stessi?

Da parte le recriminazioni di parte! Per queste ci sarà tempo nella Costituente.

Tutta la nazione deve unirsi e organizzarsi.

Fratelli della nazione!

Uno solo è il motto che può tutti riunirci - Dio e la Patria!

In nome di Dio, in nome dell'amore e della giustizia dobbiamo incominciare l'opera nazionale, perché noi abbiamo la patria non per merito nostro, ma per grazia di Dio.

La Madre di Dio di Częstochowa fu essa il vincolo che strinse sotto il popolo polacco di tutte le occupazioni e lo scaldò di un ardente senso di amore a Dio e al prossimo.

La santa fede cattolica fu nostro scudo nell'Oriente e consacrò col martirio il fedele popolo polacco in lotta coll'oppressione della Ortodossia.

La santa fede cattolica ci fu ugualmente scudo nell'Occidente e dette resistenza e forza eroica alla nostra infanzia, quando martirizzata dal selvaggio prussiano, non voleva pregare in tedesco, ma mormonava tra le sue pallide labbra il nostro "Padre Nostro" polacco.

Appoggiandoci al popolo, appoggiandoci alla fede, appoggiandoci a tutta la società che sente polonamente e cattolicamente, col presente dichiariamo che in nome di Dio forniamo una confederazione nazionale-cattolica fuori dei partiti, ossia una unione di tutti gli stati e di tutte le istituzioni sotto il motto "Dio e Patria".

Chi si sente Polacco ed ha Iddio nel cuore, che venga con noi. Degli altri non ci curiamo.

Non vogliamo ingiustizie per nessuno, perché nella Polonia cattolica a nessuno si può fare ingiustizia! Ma non permettiamo ai sovversivi di dettarci la legge. Noi condanniamo assolutamente ogni provocazione e ogni violenza.

Esigiamo che si convochi nel termine più breve la Grande Dieta Costituente da tutte e tre le già occupazioni straniere sulla base del suffragio segreto, diretto, uguale, universale e proporzionale!

E alla Dieta Costituente, vale a dire per la via legale, domanderemo:

1) Riforme agrarie sulle più ampie basi democratiche, per render possibile la divisione dei fondi tra i privi o scarsamente dotati di terra.

2) L'assicurazione di Stato della vita degli operai e delle loro famiglie in caso di morte o d'infortunio, e insieme le 8 ore di lavoro.

3) Tutte le legittime riforme democratiche, che conducano al benessere del popolo lavoratore tanto fisicamente che moralmente.

E procederemo immediatamente:

1) alla azione più ampia possibile di assistenza sociale;

2) alla organizzazione di una Guardia Nazionale armata per assicurare l'ordine sociale e raggiungere gli scopi propostici.

Fratelli Polacchi! Inscrivetevi nella confederazione delle Leghe ed associazioni.

Nel nome di 32 unioni e leghe già federate
il Consiglio Centrale della Confederazione
Nazionale-Cattolica Dio e Patria²⁶

Gli affari della Confederazione sono diretti dal Consiglio Centrale formato dai rappresentanti di tutte le associazioni federate.

Le deliberazioni del Consiglio obbligano tutti i federati sotto il motto: Dio e Patria.

Le persone, che sono fuor delle Associazioni Federate, possono iscriversi nella Segreteria della "Compagnia Agricola" via Czysta 20 dalle 10 alle 12. Contribuzione mensile - libera.

A. 9.

**Praesidium Consilii Poloni officiis Austriacis in Galicia et Silesia
dissolvendis et administrationi Polonae instituendae
Ministerio Rerum Exterarum**

Cracoviae, 13 I 1919.

*Transmittit notitias ex Holmia acceptas, inter alias informationem de
aepo Eduardo de Ropp a Russis comprehenso.*

Cop. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 191 f. 607r (N prot. 565).

---

²⁶ Cfr. supra N. 428.

Consilium Polonum officiis Austriacis in Galicia et Silesia dissolvendis²⁷ hoc telegramma Holmia accepit: [.....]^{a)} prière télégraphier Varsovie information de Pétersbourg. Légation ne peut partir stop Żarnowski²⁸ et quelques employés arrêtés stop communication de l'arrestation archevêque²⁹ comme otage, impossible contrôler stop télégraphiez Lednicki³⁰ que madame Lednicka³¹ Tomczycki^{b)}³² arrivée Stockholm. Dierżawski³³ - Praesidium Consilii Dissolutorii Poloni (Prezydium Polskiej Komisji Likwidacyjnej).

a) *Omissa sunt signa cursualia.*

b) *In textu:* Tonczacki

A. 10.

Epus Ioannes Cieplak, vicarius generalis archidioecesis Mohileviensis

sac. Valeriano Płoskiewicz

[Petropoli], 15 I 1919.

Accurate refert de difficillima condicione fidelium et Ecclesiae Catholicae in Russia.

Cop., versio ex lingua Polonica (ms.): AV, Arch.Nunz.Vars. 192 f. 1123r-1124r.

Extrait d'une lettre de Mons. Jean Cieplak à Mons. Płoskiewicz³⁴

... Les conditions de la vie s'empirent du jour au jour. La chereté est effroyable. Voici les prix actuels: le pain jusqu'à 22 rb. la livre, le gruau 30 rb. la livre, la farine 25 rb., une livre de viande de boeuf jusqu'à 25 rb., une

²⁷ Consilium Dissolutorium Polonum (Polska Komisja Likwidacyjna) - seiuncta a potentiss occupantibus auctoritas Polona, Cracoviae 28 X 1918, auctoribus legatis Polonis ad Diaetam Austriacam, instituta. Tale Consilium id sibi proposuit, ut in Galicia, Imperio Austriaco iam dissoluto, administratores Polonus institueret et omnem potestatem ab Austriacis interciperet.

²⁸ Ioannes Żarnowski (1862-1926), membrum Consilii Dissolutorii rebus in Regno Poloniae ordinantis. Sub finem anni 1918 praecipuus curator negotiorum Polonorum in Russia. Ab auctoritatibus sovieticis deprehensus, a. 1920 in Polonię revertit et in Ministerio Exteris Negotiis praeposito, deinde vero in Ministerio Publici Aerarii occupatus est. A. 1921 nominatus est praefectus Supremae Camereae Inspectionis Rei Publicae (Najwyższa Izba Kontroli Państwa).

²⁹ Aepus Eduardus de Ropp, cfr. N. 470.

³⁰ Alexander Lednicki, cfr. ANP LVII/1, notam 445, p. 201.

³¹ Maria Lednicka de domo Odolanicka, uxor Alexandri.

³² Carolus Tomczycki (natus 1879), a. 1918 Moscuae plenis mandatis instructus in rebus cum redditu Polonorum ex Russia coniunctis.

³³ Venceslaus Apollinaris Dzierżawski (natus 1873), primis annis restitutae libertatis Polonae consul Reipublicae et praefectus Consilii Poloni Holmiae in Suetia.

³⁴ Cfr. N. 424 et 431.

livre de viande de porc 40 rb. (nous ne voyons jamais de veau), et le lard coûte jusqu'à 75 rb. J'ai acheté aujourd'hui 2 livres de beurre à 75 rb. la livre - et cela en voie de faveur. Le sucre jusqu'à 80 rb. la livre, une livre de thé jusqu'à 150-200 rb. Le clergé se trouve dans une situation de plus en plus difficile. Les fidèles, tout en nous étant sincèrement dévoués, sont eux-mêmes dénués de ressources. Quant à moi je n'ai pas droit de me plaindre. J'ai des amis qui ne m'oublient pas et je ne souffre pas de la faim. Les affaires purement ecclésiastiques marchent de plus en plus mal. Nous n'avons ni Académie, ni Séminaire. Il y a très peu de prêtres en ville - uniquement ceux qui sont indispensables. Le nombre des fidèles diminue et nous n'avons presque nulles relations avec la province. D'ailleurs, Mińsk et Ryga (avec, je crois, nos trois districts) constituent des diocèses séparés. La religion et tous les emblèmes religieux furent éliminés des écoles, même de nos écoles polonaises situées près des églises. Les prêtres sont appelés aux travaux publics ("трудовая повинность", trudowaia powinnost, obligation de travail) et maintenant aussi on les astreint à remplir le service militaire ("въ тыловыя учреждения", w tylowyia utchrejdenia, dans les institutions d'arrière front). On s'est emparé des registres d'église. Il est interdit de baptiser, de marier, ni d'enterrer personne, avant la vérification de l'enregistrement respectif effectué au commissariat. Nous nous attendons à des choses encore pires. Naturellement, tous les biens sont "nationalisés". Dans certaines localités on a déjà confisqué les églises - ou au moins on annonce qu'elles constituent la propriété populaire. Or par conséquent le peuple seul a le droit d'en disposer et les fidèles ne peuvent que les louer (dans certaines "sowdepies", ici ce n'est pas encore le cas).

Qui peut savoir, quand et si nous nous reverrons encore sur cette terre? Nous vivons ici sous la continue menace de mort. Priez pour moi, lorsque vous apprendrez que je ne suis plus. Cependant tout ce qui est mauvais, change au moins en partie à notre avantage. J'ai beaucoup profité personnellement (pour mon âme) durant ces temps. Si je vis je ne voudrais vivre que pour Dieu et pour le salut de mon âme. J'ai beaucoup, beaucoup souffert, mais je rends grâce à Dieu pour tout ce que j'ai enduré. Même de la révolution actuelle beaucoup de bien déroulera plus tard pour l'humanité. D'autres hommes viendront. J'ai hâte de finir, car le porteur de cette lettre part immédiatement. Je vous prie encore une fois de m'envoyer quelque bon journal. Mais rassemblez moi tous les numéros à partir du 1-er novembre. Nous n'avons ici que 3 journaux bolchevistes: "*Северная Коммуна*" (Sie-wiernaia Kommuna, La commune du nord), "*Правда*" (Prawda, La vérité) et "*Красная Газета*" (Krasnaia Gazeta, La Gazette Rouge), les autres journaux sont interdits.

Quel est le sort de l'université de Lublin? Est-ce qu'elle fonctionne? Mgr. l'archevêque Ropp a été scandalisé que vous êtes résolus à ne pas y ouvrir

de Faculté de Théologie... Ecrivez moi ou bien pour l'entremise d'une légalisation ou par une occasion quelconque et priez pour moi. 15 janvier 1919.

A. 11.

**Ludovicus (Aloisius) Maglione, legatus pontificius in Helvetia
card. Petro Gasparri**

Bernae, 17 I 1919.

*Prolixius refert de circumstantiis cum missione litterarum notis arcanis
(in "cifra") scriptarum, ex Secretariatu Status ad visitatorem apostolicum
Achillem Ratti datarum, coniunctis.*

Autogr.: Vaticani ACEE Russia 540 s.f. (N prot. 86515).

Eminenza Reverendissima,

Il telegramma del 14 corrente, col quale l'Eminenza V.ra Rev.ma mi ordinava di trasmettere per la via più opportuna un suo cifrato a Mons. Ratti³⁵, mi fu consegnato alle ore 8 del 15.

Non potendo telegrafare io stesso in cifra al prelodato Monsignore, perché le Missioni qui accreditate possono corrispondere in tal modo soltanto coi rispettivi Governi, mi recai immediatamente al Palazzo federale per domandare alle autorità svizzere di trasmettere con la loro firma il dispaccio anzidetto. Mi fu risposto che a Varsavia la Confederazione ha soltanto un Console, al quale non è affidata alcuna cifra.

La Missione polacca, dalla quale andai subito dopo, mi disse che essa non ha mai potuto corrispondere in cifra direttamente con Varsavia e si profferse d'inviare una mia lettera col dispaccio cifrato per mezzo di un corriere celere, il quale doveva partire la sera medesima. Accettai quest'offerta.

Volli, poi, tentare di trovare qualche altra via per telegrafare e fui presso diverse Legazioni: ma ne ebbi la stessa risposta negativa.

Il Conte Pálffy³⁶ mi aveva escluso che da Vienna si potesse comunicare con Varsavia. Ma, poi, avendo io insistito perché col sig. Barone De Vaux, Ministro del Governo Austro-Ungherese di liquidazione^{a)}, cercasse di tra-

³⁵ Vide N. 434.

³⁶ Verisimiliter agitur de Fideli comite Pálffy (nato 1895), qui a. 1913-1918 fuit officialis in exercitu Austriaco, postea unus ex capitibus Factionis "Nationalis Socialistiae" Hungaricae.

smettere quel cifrato, mandò egli stesso a prenderlo, facendomi dire che si aveva speranza di poterlo inoltrare. Spero io pure che si sia riusciti.

Ad ogni modo, Mons. Ratti riceverà forse domani l'altro (19) la lettera mia con la copia del cifrato medesimo.

Inchinato al bacio della Sacra Porpora, col più profondo ossequio *etc.*

Sac. Luigi Maglione³⁷

^{a)} *Linea subducta signatum.*

A. 12.

**Antonius Iulianus Nowowiejski, epus Plocensis
Iosepho Piłsudski**

Plociae, [ante 20 I 1919].

Nuntiat de motibus a bolseviciis Plociae concitatis et rogat, ut Iosephus Piłsudski, cum "gubernium" hac in re nihil facere possit, ipse eiusmodi perturbationem coercendam et tranquillitatem publicam restituendam curet.

Cop., versio ex lingua Polonica (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 206 f. 353r (telegramma); adnotatio manu Achillis Ratti: "Da Mons. Szelązek 20 I 1919".

L'armée rouge de Plock organisa parmi les gens de service de ferme de la cité de Plock une vive agitation, qui provoqua des chômagés factices et l'émeute. A la suite de quoi une sanglante collision eut lieu entre la foule excitée d'un côté et les ulans de l'autre.

Si l'armée en question forme réellement une institution favorisée par le gouvernement, est-il possible qu'elle s'occupe de l'agitation si odieuse dans ses suites? Les pouvoirs de l'Etat peuvent ils regarder paisiblement l'armée rouge se mêlant de réactions de ménage, sans y être autorisée ni par son office ni non plus par ses aptitudes? C'est pourquoi agissant au nom de l'ordre et de la tranquillité publique, que le gouvernement n'assure point, je m'adresse à Vous, Mr. le Commandant, de vouloir bien réprimer l'agitation déshonorant le gouvernement³⁸.

³⁷ Ludovicus Maglione, cfr. ANP LVII/2, notam 77, p. 26.

³⁸ Cfr. N. 273.

A. 13.

**Consilium Nationale
Ministerio Rerum Exterarum**

Tessini, 26 I 1919.

Mittit informationem de condicione Ecclesiae Catholicae in Silesia Tessinensi et petit, ut de ea etiam Sedem Apostolicam edoceat.

Cop. (dactylogr.): AV, Arch.Nunz.Vars. 191 f. 610r (N.prot. 556); exemplar in lingua Polonica servatur in eodem involucro f. 609r.

Dans la partie de la Silésie polonaise occupée par les tchéques on arrêta quelques prêtres, parmi eux furent emmenés cinq jésuites de Karwina ligotés sur charriot à ridelles. Attendu que la population est restée sans assistance religieuse et proteste fortement contre cette violence et le vicariat général princier-éiscopal à Cieszyn ne pouvant organiser une suppléance de charge d'âmes à Karwina demande une intervention, nous prions intervenir auprès du gouvernement tchéque et les gouvernements de la Coalition pour qu'il soient relâchés immédiatement, nous prions de même de donner communication au Vatican³⁹.

Le Conseil National⁴⁰

---

³⁹ Cfr. N. 470.

⁴⁰ Consilium Nationale Ducatus Tessinensis, 19 X 1918 a factionibus Polonicis institutum, sibi imprimis proposuit, ut Silesia Tessinensis Poloniae adiungeretur.

10.305
P. 128

APOSTOLICA VISITATI
POLONIAE

π° 305

*Prière de vouloir bien rappeler
ce numéro dans la réponse*

Oggetto - Notificazione
del governo Polacco alla S.S.
e lettera accompagnatoria
del Pio Ministro degli Esteri
con incarico di inviare al

Ho presentato prestito a tempo
che si è riuscito a effettuare con
al riguardo che i monti offerto

J. En. Roma. il Siqua Cardinale
P. Gasparri
Sear. n. Stato di S. S.

is Prof. H. Kurnier Warszawski
e probab. non affatto pubblica la
natura della nuova della nota e
comunica confor-

Ho l'onore di trasmettere all'E. V. la notifica-
zione e la lettera di cui faceva cenno il rispettivo cifrato
unio n. 11 e che credo e spero formeranno gradite a
Sua Santità ed all'E. V. come atto di considerazione ed
afferenza verso la Santa Sede, sebbene esso venga da un
Governo provvisorio e possa credersi non disinteressato co-
me quello operò l'ispirarsi alle tradizioni del Paese ed ai
sentimenti della grande maggioranza del Governo stesso
nose propria, com'ebbi già a riferire.

seguo bacio da S. P. e un professo
dell' Univ. V. Roma.

mirabilissimo, devotissimo, obligatissimo fermo
A. Ratti V. Ap. 653